

20. Szirák környékének földtani viszonyai.

(Jelentés az 1914. évi földtani felvételekről.)

NOSZKY JENŐ-től.

A magyar királyi Földtani Intézet igazgatósága ez évben a Mátrában eszközölt felvételeknek a monografikus leírás céljára szükséges reambulációján kívül a Cserhát hátralevő északi és déli széleinek térképezését tette feladatommá. Az első feladatot néhány kisebb részlet kivételével, július első felében dr. SCHRÉTER ZOLTÁN, m. kir. geologussal meg is oldottuk; bejártuk a legjellemzőbb profilokat nyújtó részleteket, kutattuk az egyes változatos fáciesek sztratigrafiai ekvivalenseit, amelyek az első bejárás alkalmából még nem voltak áttekinthetők s azokat összhangzásba hozni törekedtünk; valamint az egyes kérdéses pontokat is tisztázni igyekeztünk.

A reambuláció folyamán szükségessé vált néhány helynek ismételt bejárása és a szomszéd területekkel való összehasonlítása, valamint a második feladat, t. i. a Cserhát szegélyeinek felvétele azonban jórésztben megoldatlan maradt. Ugyanis az általános mozgósítás és a háborús események híreinek hatása alatt a népnél kitört izgatottság, amely minden ismeretlen emberben kémet látott, s vakon és szenvedélyesen üldözött; engem is megakadályoztak további munkámban, s így augusztus második negyedében minden külső munkát kénytelen voltam beszüntetni.

Részletes felvételeket így csak július második felében végezhettem Szirák környékén; erről szól voltaképpen alább a következő vázlatos jelentésem.

Közben július végén a m. kir. Földtani Intézet igazgatóságának megbízásából Losonc r. t. város környékét jártam be, az ott létesíteni szándékozott ártézi kút geológiai viszonyainak megállapítása céljából.

A bejárt terület a már múlt évi jelentésemben körvonalazott Buják-Bér-Bercel közt levő hegyvonulatoktól délre terül el és fokozatosan ellaposodó dombvidéket alkot Kálló, Vanyaru, Bér, Bagyom, Dengeleg, Erdőtarca helységek közt. Délkelet felé lejtősödik és a Zagyva lassú folyású mellékpatakjai tárják fel, azonban igazi jó feltárásokban eléggé szegény, mert javarésze már a Zagyva hajdani pleisztocén fennsíkjához tartozik.

Az itt szereplő képződményeket, amelyek már a szomszédos területeken is meg vannak és itt tovább folytatódnak, a múlt évi jelentésemben részletesebben vázoltam. Ezek közül e területen szerepelnek:

1. Alsó- és felső-mediterránkorú márgás, homokos „schlier“ rétegek.
2. Piroxén andezit lávaárroncok, telérkitöltések és breccsák.
3. Szarmata mészkő és meszes homok.
4. Melanopsisos homok.
5. Terresztrikus homok és kavics.
6. Pleisztocén, lösz, kavics, agyag.
7. Holocénrétegek.

*

1. Az ú. n. „schlier“ rétegek, amelyek mint már múlt évi jelentésemben vázoltam, az alsó- és felső-mediterrán emeletnek átmeneti rétegei, mint a piroxénandezit komplexus alaprétegei Bér környékén a Veliki Vrch északi oldalán és a Csirke-hegy Ny-i és D-i lábánál lépnek fel csupán. Ezek közül a Csirke-hegyi nem egyéb, mint a bujági kálvária alatt levő mélyedésben szereplő vetődési rögnék déli folytatása. Jó feltárások nincsenek ezekben a rétegekben; csak itt-ott a törmelék minémiségéből és a rétegtani helyzetből állapítható meg a jelenlétük.

2. A *piroxén andezit komplexust* néhány vékony telértől eltekintve, Bér környékén kisebb-nagyobb lávaárroncok és vetődési rögök képezik. A lávaárakban alárendelten itt-ott vékony breccsa-rétegek is vannak.

A béri Veliki Vrch Ny-i nyúlványa hatalmas oszlopos szerkezetű kimagasló sziklafalat alkot,¹⁾ ez a lágy homokból kipreparálódott telérronc darab, amely hosszú hasadéktól délre, tekintélyes, de darabokra töredezett lávatakaró terül el, amely azután a szarmata mészkőtakaró alá merül. A mésztakaró hajdan jóval tekintélyesebb volt, ezt bizonyítja a számos kisebb-nagyobb törmelék darab, amely az andeziteket borítja.

A mészkőtakarótól délre is találunk néhány kisebb-nagyobb felbukkanást, vetődési rögöt a piroxén andezitből. Ezek leghatalmasabbja az Egressi erdő ÉK-i oldalán levő kis dombsorban van, ahol három kisebb kúpban emelkedik ki.

Ennek és a Bér délkeleti oldalán kibukkanó piroxén andezit rögöknek DNy-i csapásirányába esik a Vanyaru K oldalán levő Sarlós puszta mellett levő kis andezit rög, mely a Középső-Cserhát legdélibb vulkánikus nyoma, s így az egész vonulat nem egyéb, mint a bujági Kálvária-hegy feltörésének harántvetődésektől darabokra szaggatott, jórészen fiatalabb képződményektől eltakart délnyugati folytatása.

¹⁾ SCHAFARZIK: A Cserhát piroxén andezitjei. M. kir. Földtani Intézet Évkönyve IX., 281. l.

3. A *szarmata-emeletet* mészkő, valamint homokos és agyagos képződmények képviselik, még pedig olyaténképen, hogy a vulkánikus rétegekre mészkő telepszik, a fiatalabb rétegek pedig agyagosak és helyenkint homokosak. A lajtamész, amely egészen a béri Csirke-hegy vonaláig, az andezitek állandó takarója volt, itt megszűnik és inentől dél felé hiányzik, ill. mint ábrázios maradvány csak itt-ott jelentkezik nyomokban (Béri árok).¹⁾

A szarmata-vonulat Buják és Vanyaru között 6—12 km széles övben lép fel nagyobb összefüggő tömegben, amelyből csak itt-ott tör fel egy-egy kis andezit bérc és helyenkint borít el vékonyabb-vastagabb terrigén eredetű felső-pannoniai korú kavics- és homoktakaró, egy nagyobb résznek foszlányai; amelyhez hasonló eredetű a Vanyarutól Ny-ra levő felső-pannoniai medence-kitöltés, amely kissé lesüllyedt, s így az erózió bázis alacsonyabban lévén, a pusztítás nem volt oly intenzív, mint a Sziráktól ÉNy-ra eső területen. A medence Ny-i peremén Acsa és Guta felé felbukkannak a szarmata mészkő és agyag erősen letöredezett szélei.

4. A *pannoniai emelet* rétegei közül az alsó-pannoniai rétegek, amelyek az Ecseg és Buják alatt észlelt rétegek csapásirányában folytatódnak, kifejlődésükben is hasonlóságot mutatnak. Melanopsisokat bőségesen tartalmaznak, felfelé haladva azonban a fiatalabb rétegek kövületben szegények; csak itt-ott találni egy-egy vékony rétegben mocsári csigák töredezett, rosszul megtartott héjait (Morgó p.-tól keletre levő téglagyár agyagbányája.). Ezekben a felső rétegekben, amelyek jórészt homokosak, csak itt-ott találhatók vékonyabb agyagrétegek, helyenként pedig szén, illetőleg lignit-telepek nyomai jelentkeznek, amelyek a déli Mátrában észleltek hasonmásai. Ilyeneket észleltem Dengeleg Ny-i oldalán levő vízmosásos árok-rendszerben, továbbá ilyenre bukkantak a Morgó pusztá DNy-i oldalán is régebben kutatás közben, amelyet állítólag fejtettek is.

5. Ettől az általános típustól eltérő jellegűek azok a felső pannoniai rétegek, amelyek a Közép-Cserhátban több helyt nyomozhatók a régebbi rétegeken elszórt kavicsok alakjában, s amelyek itt, a széleken, ahol a hegyvidék a pleisztocén fennsíkra megy át, nagyobb vastagságú rétegekben maradtak fenn. Terresztrikus kavics- és homokrétegek ezek, amelyek szerkezetét és mivoltát legjobban az egresszi szőlők közt lefutó mélyárok-rendszer 15—20 m mély vízmosásai tárják fel. A távolabbi vidékről odahurcolt kvarckavics és homok alapanyag közé itt számos piroxéndezit kavics települ, továbbá elmállott szarmata mészkődarabok és összetört szarmata kövületek, azonkívül számos fosszilis fatörzs, melyeknek eredete

1) A Cserhát középső részének földtani viszonyai. M. kir. Földtani Intézet Évi jelentése 1913., 320. l.

ezidőszerint még kétséges. Nem tudjuk, hogy ezek pannoniai eredetűek-e, vagy pedig az északi mediterrán rétegek erodálásából kerültek ide.

Kétségtelen, hogy egy nagyobb szabású törmelékkúpnak, vagy törmelékkúp-sorozatnak maradványaival van dolgunk, amelyhez hasonlók ÉK-en a Cserhát és Mátra között is észlelhetők Tar, Mátra, Verebély, Sámsonháza és Hamvas között.

6. A lösz és egyéb pleisztocén rétegek általában nagy kiterjedésben borítják az alacsonyabb dombhátaikat s a magasabb részeken is jelentkeznek, de csak foszlányokban. Az alacsonyabb vidékeken éppen ezért csak itt-ott bukkannak ki a mélyebb völgyekben a pliocén rétegek a pleisztocén takaró alól.

7. A holocén rétegek eléggé gyorsan növekednek a laza anyagból álló és több helyt erősen árkos forrásvidéken létrejövő erózió folytán s így a lassú esésű patakok gyorsan feltöltődnek, miért is a kisebb-nagyobb kiöntések gyakoriak.
